

Okuryazarlık ve Okuma Alışkanlığı Üzerine

Bülent Yılmaz

GİRİŞ

Çağdaş bir toplumda gelişmişliğin ölçütlerinden biri olarak kabul edilen ve belirlenen bir devlet politikası temelinde üzerinde önemle durulan okuryazarlık ve okuma alışkanlığı kavramlarının içeriklerinin ayrıntısı ile ortaya konması, ülkemizde kendini ağırlıkla duyumsatan bu önemli sorunun çözümü için zorunlu bir ön koşuldur.

OKUR-YAZARLIK

Okuryazar ya da okur yazar olma gündelik dilde çeşitli biçim ve içerikte karşımıza çıkmaktadır. Genelde, okuryazar: "Okuması yazması olan, öğrenim görmüş (kimse); Okuryazarlık: Okuryazar olma durumu" anlamına gelmekte, okuryazar olmama bilgisizlik, görgösüzlük, öğrenim görmeme durumlarını belirtmektedir. Okuryazarlık kavramını, burada yüklenen anlamla sınırlı tutmak, kanımca kavramı gerçek içeriğinden uzaklaştırma sonucunu doğurur ve adını -soyadını yazıp okuyan her bireye okuryazar niteliğini yükleme zorunluluğunu getirir. Oysa okuryazarlık, yaşam boyu süren, dinamik, okumanın yanısıra kazanılan ve beceriyi yaşama etkin olarak geçirmeyi de içeren bir kavramdır. Okuryazarlık becerisinden elde ettiği bilgiyi (sonucu) güncel yaşamda karşılaştığı sorunların çözümünde kullanmayan, yani okuryazarlık durumunun onun yaşamında bir değişiklik yaratmadığı birey için okuryazar nitelmesini kullanmak yanlıştır. Özetle, okuryazarlık becerisinin, bireyin yaşamında olumlu yönde, gözle görülür bir değişim yaratması gerekmektedir. Bu değişim bireyin insan ilişkilerinden olayları, olguları yani gerçekleri kavrayıp değerlendirmesine kadar uzanabilir.

Yukarıda belirtilen anlamda okuryazarlık, "okuma" "okuma alışkanlığı" kavramları ile doğrudan bağlantılı ve içiçedir. "Okuma" kavramını, bireyin yaşam bilgisini artırması, "Okuma alışkanlığı" kavramını ise, bu artışın süreklilik kazanması, sonuçta; her iki kavramın da bireyin gelişmesi, yaşamda etkin olması anlamına geldiği söylenebilir. Böylece, bireye okuryazar niteliğinin verilebilmesi için yukarıda belirttiğimiz bu beceriyi yaşama

uygulama ölçütünün yanısıra okuma alışkanlığına sahip olup olmadığı ölçütünü de eklemek gerekmektedir. Kaldı ki, okuryazarlık becerisi ile okuma alışkanlığı kavramlarının gerçekleştirilmesi, yaşamda içiçe olmaktadır. Biri olmadan diğersinin olması mümkün değildir. O halde "sürekli okuma alışkanlığı edinmemiş okuryazar, gerçekte okumasız yazmasızlardan pek ayrı değildir." (2)

Burada karşımıza "gerçekten okuryazar olmayan" ile "okumayan okuryazar" kavramları çıkmaktadır. "Gerçekten okuryazar olmayan" birey, adını soyadını yazıp okuyamayan kişidir. Peki, "okumayan okuryazar"ın genel nitelikleri nelerdir? "Böylesi kulaktan dolma bilgilerle yetinir... Uzun boylu okumaya, kendi sınırlı bilgisini yeni açılardan irdelemeye sabrı yoktur... Yıllar önce ezberledikleri bölük pörçük birkaç ilke ile gazete başlıklarından kopya sığ bilgilerini, döner döner gene okur, döner döner yeniden ortaya koyarlar." (3) Demek ki "gerçek okuryazarlık" okuma eylemini mutlaka ve yoğun olarak içermektedir. Dolayısıyla "okuryazar"a kısaca "okuyucu" demek yanlış olmayacaktır. "okuyucu" kitlesinin kendi içinde gruplara ayrılması okuryazarlık ya da okuma alışkanlığı sorununun çözümüne katkıda bulunmasının yanısıra, konuya açıklık getirmesi yönünden de yararlı olacaktır.

"Tümüyle okuryazar olmayanlar, etkin okuryazar olmayanlar ve sınırlı okuryazar" (4) biçiminde olabileceği gibi aşağıdaki biçimde de sınıflandırılıp özellikler sıralanabilir:

1- **AZ ETKİN OKUYUCU:** Gazete, dergi ve roman okumazlar... Çocukluklarında etkin okuyan arkadaşları olmamış, ders kitabı dışında kitap okumamışlar... 6 ayda bir kitap okumazlar...

2- **SINIRLI (somewhat) ETKİN OKUYUCU:** Haftada bir gazete... 6 ayda bir kitap okurlar... Çocukluklarında fazla okumamışlar ve etkin okuyan arkadaşları olmamışlar...

3- **ETKİN VE ÇOK ETKİN OKUYUCULAR:** Bunlar hergün gazete, haftada 5-10 dergi, 6 ayda 10 ve daha fazla kitap okurlar... Çocukluklarında etkin okuyan arkadaşları olmuş." (5)

Buradaki bölümlenme ve sıralanan özellikler başka bir ülkede bu konuda yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre oluşturulmuştur. Genel bir

(2) Akşit, Göktürk. "Okumasız okuryazarlar" Yazko-Edebiyat, İstanbul, 1983 (5) s.29.

(3) Ibid. s.30.

(4) Lyman, Helen Huguenor. "Literacy Education as Library Community Service" *Library Trends* Fall, 1979 s. 194-196.

(5) Lyman, Helen Huguenor. *Library Materials in Service to the Adult New Reader*. Chicago, ALA., 1973. s.210-196. s.210-219.

bölmüleme ve temel özellikler olarak kabul edilmeyebilir, ancak buradan çıkarılması gereken asıl sonuç, okuryazarlığın içeriğinin hiç te sanıldığı gibi dar olmadığı ve okuma alışkanlığı ile bir bütün olduğu gerçektir.

Ülkemizde zaman zaman başlatılan okuma-yazma seferberlikleri, 3 ayda (96 saat) verilen okuryazarlık belgeleri ile varılan sonucun, buraya kadar yazdıklarımızda, altını çizdiğimiz temel düşünce çerçevesinde düşünülürse, yararlı olduğu söylenebilir mi? Ya da yeterli olduğu? Tümüyle yararsızdır demek doğru olmaz, ancak yeterli olmadığı da bir gerçektir. Bu türden çabalar bu konudaki çözüm basamaklarından ilkinde adım atmaktır, diğer basamaklar çıkılmadıkça, bu çabanın ülke istatistiklerindeki okumayazma oranını yükseltmenin dışında bir işlevi olmayacaktır.

Sorunu bir kez daha açıkça ortaya koymak gerekmektedir: Adını-soyadını yazıp okuyabilen değil; Okuyan, okuduğunu irdeleyen, irdelediğini yaşama geçiren ve böylece yaşamını değiştiren, geliştiren, farklılaştıran okuryazar. Kısaca etkin birey. O halde şu soruyu hem kendimize hem de içinde bulunduğumuz topluma yönelik olarak sormalıyız: Ben ve içinde yer aldığım toplumun çoğunluğu "gerçek okuryazar" mı? "Okumayan okuryazar" mı? Yanıt çok önemlidir.

OKUMA ALIŞKANLIĞI

"Kitapsız yaşam kör, sağır, dilsiz bir yaşamdır." Kitabın, okumanın insanın en insanca ve uygar eylemi olduğu gerçeğini anlatmaktadır bu deyiş. Bireyin gerek etkinlik gösterdiği bilgi alanında, gerekse genel yaşamda nesnel gerçekliği kavrayıp, geliştirebilmesi, belli bir bilgi birikimine sahip olma temel koşulunu gerektirmektedir. Birey gerçeği ancak bu birikim ile kavrayabilecektir. "Birikim" kavramının doğasından gelen "sürekli artış" zorunluluğu "olgusu, bilgi birikiminde okuma alışkanlığının yerini ve önemini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Bilgi'de birikim bir zorunluluk ise birikimde de sürekli okuma öncesine bağlı bir başka zorunluluktur. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Bireyler yaşamlarında sahip olmaları gereken bilgiyi şu aşamada en sağlıklı olarak okuma yoluyla edinmektedirler. Yaşamın sürekliliği okumanın da sürekliliğini, yani okuma alışkanlığını gerektirmektedir. Kısaca okuma alışkanlığı bireyin ve toplumun gelişmesinde temel unsurlardan biri rolünü oynamaktadır.

ÜLKEMİZDE OKUMA ALIŞKANLIĞININ DÜŞÜK OLUŞ NEDENLERİ:

"Gençlerin %80'i okumaya günde 1 saatten daha az bir zaman ayırıyorlar... ancak %27'si okumayı birinci ve ikinci derecede boş vakitlerini değerlendirme aracı olarak görüyorlar." (6) "Fransa'da 1981 yılında... kitapların toplam basım sayısı 379 milyon... yılda adam başına 7 kitap düşüyor... bir yılda ülkemizde basılan toplam kitap sayısı olsa olsa ancak 10 milyona

(6) Ceyhan, Demirtaş. "Niçin Az Okuyan Bir Toplumuz?" *Milliyet Sanat Dergisi* 84 (1983) s.18.

ulaşır... Fransa'da 1 kişiye 7 kitap bizde 5 kişiye 1 kitap." (7)

Ülkemizde okuma alışkanlığının oldukça düşük olduğu bir gerçektir. Bu, toplumun temel sorunlarından birisi durumundadır. Bu sorun nereden kaynaklanmaktadır? Ya da okuma alışkanlığının ülkemizde düşük oluşunun nedenleri nelerdir? Çok kabaca ve genel olarak şunlar söylenebilir:

— Devletin, okuma alışkanlığının toplumumuzda oldukça düşük olmasını bir sorun olarak kabul edip, sorunu tüm boyutlarıyla belirleyen ve çözüm yolunda kapsamlı ve ayrıntılı bir plan-program oluşturamamış olması.

— Toplumumuzun büyük çoğunluğunun okuma alışkanlığını yaratacak koşulları oluşturmada ekonomik yönden yetersiz kalması.

— Eğitim-öğretim sisteminin okuyup araştırarak bilgi edinmeye gereken ağırlığı vermemesi.

— Eğitim sisteminde okuma alışkanlığı yaratacak programların yokluğu.

— Toplumumuzda okuyan bireye değer verilmeyişi. Okuyandan çok zenginlik, güzellik, ün ve benzeri niteliklere sahip bireylere hayranlık duyulması.

— Bireylerin yaşamda karşılaştıkları güçlükleri aşmada bilgiyi değil kurnazlık yolunu yeğlemeleri.

— Kitle iletişim araçlarının okuma alışkanlığını yaratma yönünde üzerine düşeni yerine getirmemeleri.

— Kitabın ve okumanın toplumumuzda genelde zararlı ve tehlikeli sayılması. En azından "boş bir iş" olduğunun düşünülmesi.

— Aile ve toplumda okuma alışkanlığı yaratacak koşulların (okuyan bir aile üyesi, kitaplık vb.) olmayışı.

— Bu noktada devreye girmesi ve sorunun çözümüne önemli bir katkıda bulunması gereken kütüphanelerin çeşitli nedenlerle bu işlevi yerine getirmemesi.

Nedenler daha da artırılabilir. Ancak sorunu bu çerçevede ele almak gerekmektedir. Bir soruna doğru bir tanı koymak çözümün yarısı anlamına gelmektedir.

SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YAKLAŞIM:

"Okuma alışkanlığı" sorununu yaşayan-yaşamış tek ülke, ülkemiz değildir. Bugünün çağdaş diye nitelediğimiz toplumları da bu sorunu daha önce yaşamışlardır. Bu ülkelerde okuma alışkanlığı gelişmiş ve sağlıklı toplum olma yolunda aşılması gereken önemli bir sorun olarak görülüp, ciddi biçimde ele alınmış ve çözümlenmiştir.

Okuma alışkanlığı ilk bakışta basit gibi görünen ancak incelendiğinde oldukça karmaşık olduğu anlaşılan bir olgudur. Okuma alışkanlığı sorununda ekonomik-toplumsal, kültürel, gelenek ve göreneklerle ilgili, ruhsal vb. bir

etken rol oynamaktadır. Örneğin:

“.. Yetişkin modellerin taklidi...

.. Eğlence...

.. Yenilik gereksinimi...

... Öğrenme ihtiyacı...

.... Güçlü olma duygusu... (8) bireyde okuma güdüsünü yaratan ve ruhsal etkenler başlığı altında toplanabilecek etkenlerdir. Bu sorunun boyutlarından yalnızca birisidir. Böylesine çok boyutlu ve karmaşık soruna çözüm yaklaşımının da çok boyutlu ve ayrıntılı olması gerekmektedir. Biz, burada yine kabaca ve başlıklar halinde çözüm ile ilgili düşüncelerimizi sıralayacağız. Bu başlıklar doğal olarak daha ayrıntılı bir biçime dönüştürülebilir.

1- Herşeyden önce okuma alışkanlığı sorunu sistemci bir anlayışla ele alınmalı, çözüm, sorunun araştırılması ve uygulama olmak üzere iki şaamada ele alınmalıdır.

2- Yapılacak ilk iş gerek araştırma gerekse uygulama aşamaları için ilgili bütün kurum ve kişileri (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, kütüphaneler, yayınevleri, dağıtım kurumları, kitabeveleri, yazar, kütüphaneci, öğretmen, eğitim uzmanı, ruh bilimci, toplumbilimci, istatistikçi, vb.) sorunun çözümü için, işbirliği amacıyla, yasal bir zorunluluk ve gönüllülük temelinde bir organizasyon biçiminde biraraya getirmektir. (Komite, kurul vb.)

3- Okuma alışkanlığı sorununu tüm boyutlarıyla ortaya çıkarabilmek için kişilerin “cins, yaş, anadili, resmi eğitimi, çalıştıkları zaman uzunluğu, ailenin ekonomik geliri, kişisel geliri, kültürel... kökeni, boş zaman etkinlikleri, yaş gruplarına göre eğitim durumları, okuldan ne zaman ayrıldıkları, okuldan ayrılış nedenleri, okuma etkinlikleri (neleri okudukları) ne kadar sıklıkla okudukları, iletişim araçları ve basılı materyalleri kullanma durumları, izledikleri radyo ve TV programları, gazete ve dergi okuma sıklıkları, gazete ve dergi okudukları yer, en çok okudukları yazarlar, hoşlandıkları kitap türleri ve okuma amaçları..” (9) ve. yönleri ele alan, amacı, kapsamı ve süresi ülke gerçeklerine göre belirlenmiş bir araştırma programı oluşturularak ülke düzeyinde uygulanmalıdır.

4- Ülke düzeyinde yapılan bu araştırmadan elde edilen veriler ayrıntılı ve düzenli bir biçimde değerlendirilerek sorunun çözümüne yönelik seçenekleri oluşturmada temel dayanakları ve çıkış yollarını yaratacak sonuçlar olarak ortaya konmalıdır.

5- Yapılan araştırmanın değerlendirilmesinden elde edilen sonuçlar temelinde ülke gerçeklerine uygun, okuma alışkanlığı ve becerisi yaratmaya yönelik, çeşitli düzeylerde “okuma alışkanlığı programları” oluşturulmalıdır.

(8) Mildred, C. Robeck, A.R., John. *Psychology of Reading: Foundations of Instruction*. New York, John Wiley Sons. Inc. s. 174-178.

(9) Lyman, *Library Materials op. cit.* s. 118-333.

6- Yurt düzeyinde uygulamaya konulacak olan "okuma alışkanlığı programları"nın maddi alt yapısı sağlanmalıdır. Bunlar en başta parasal destek, özel nitelikli okuma materyalleri, bu amaca yönelik hazırlanmış ve güçlendirilmiş kütüphaneler, özel nitelikli materyali yazan, basan, dağıtan ve okuyucuya ulaştıran yazar, yayınevi, dağıtımçı ve kitabevleri, öğretmen, uzman, ruhbilimci, toplumbilimciler vb. dir.

7- Programlar uygun zamanda uygulanmaya başlanmalı ve sürekli denetlenmelidir.

8- Belirlenen süre sonunda ve istenilen amaca ulaşıldığında sona erdirilen uygulamanın sonuçları yine ayrıntılı bir biçimde değerlendirilerek bundan sonra yapılacaklara ilişkin öneriler ortaya konmalıdır. "Okuma alışkanlığı"-nın yaşam boyu sürdüğü gerçeği göz önüne alınır, bu alanda belirlenen kültür-egitim politikası ve uygulamasının da sürdürülmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Eğer bu gerçek unutulursa uygulanan programlardan elde edilen başarılar geçici olacaktır.

"Okuma alışkanlığı" sorununun çözümü ile ilgili buraya kadar anlattıklarımızda özellikle vurgulanması gereken noktalar şunlardır:

- Bu sorunun çözümünde devletin büyük rolü ve sürekli-tutarlı politikası.
- Bir organizasyonun gerekliliği ve geniş işbirliği.
- Kütüphanelerin büyük önemi.
- Özel okuma materyallerinin gerekliliği.
- Ülkemizin özgün koşulları.
- Sistemci, köklü çözümler içeren ve uzun süreli bir bakış açısı.

SONUÇ:

Gelişmiş diye nitelediğiniz toplumların üyesi bireylerin ulaşım araçlarında, rahatça okuyabilmeleri için gazetelerin boyutlarının ufaltılması gerçeği sorunu bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Buradaki gerçek, bu bireylerin ulaşım araçlarında ayakta okuyacak denli okuma alışkanlığına sahip olmaları ve devletin de bu alışkanlığının gerek sürdürülmesinde, gerekse oluşturulmasında çok "ince" düşündüğüdür.

Çağdaş toplum olmanın önemli bir gereği de ölçütü olan "okuma alışkanlığı"nın biran önce yaratılması sorunu ülkemizde çözümlenmesi gereken sorunlardan biri olarak karşımızda durmaktadır.